

Budapesti Levéltári Mozaikok

2021/27. szám (régi sorozat 54. szám)

DOI: [10.56045/BLM.2021.27](https://doi.org/10.56045/BLM.2021.27)

ISSN: 2939-6921

URL: <http://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2021/12/15/leveltari-mozaikok-54/>

KOLTAI GÁBOR – OGOLJUK-BERZSENYI ANETT

A Péterfy kórház 1956-os műtéti naplója

A Péterfy Sándor Utcai Kórház közelmúltban előkerült naplója adatgazdag leírásokat tartalmaz a forradalom alatt a kórházban szolgálatot teljesítő személyzetre, a jellemzően harci sérüléseket követő műtéti eljárásokra és a sérültekre vonatkozóan. A napló a környéken zajló eseményeket is tükrözi, például a Köztársaság téri pártház ostromának következményeit. A sok sérült ellátását különböző szakterületek orvosai együttesen tudták ellátni, a műtétek dokumentálására sokszor csak utólag került sor.

Kulcsszavak: 1956., kórház, Péterfy kórház, műtét, napló, egészségügy, Péterfy Sándor utca

Az 1956-os forradalom és szabadságharc története ugyan napjainkra már alaposan dokumentált, de az egészségügyi vonatkozások feltárásáról ez kevésbé mondható el. Jelen írásban egy frissen levéltárunkba került dokumentum, a Péterfy Sándor Utcai Kórház 1956. őszi mőtéti naplójának ismertetése révén próbálunk a téma kutatásához hozzájárulni. A cikk az egészségügyi iratok levéltári gyűjtésének rövid felvázolása után foglalkozik a mőtéti naplók általános jellemzőivel, illetve a konkrét napló leírásával, egyúttal bemutatva, miként használható ez az irattípus történeti forrásként.

2021 februárjában fogadta el Budapest Főváros Levéltára (BFL) az egészségügyi iratok gyűjtésére vonatkozó koncepciót,¹ ami hivatalos keretet ad a jelenleg is működő, illetve a már megszűnt fővárosi egészségügyi intézmények maradandó értékű iratainak a levéltárba kerüléséhez.² Egészen a közelműltig alapvetően ez az intézmények működésével kapcsolatos iratok átvételét jelentette; a jogszabályi háttér csak 1997-ig, aztán 2017-től tette újra lehetővé a betegek kezelésére vonatkozó – tudományos jelentőségű – egészségügyi dokumentáció közlevéltári gyűjtését.³ Az, hogy mi minősül tudományos jelentőségűnek, arról a különféle jogszabályok és rendelkezések hallgatnak. A koncepció készítésénél ezért a megelőző évek kórházi irattári felmérési tapasztalatai alapján figyelembe vettük az egyes intézmények kiemelkedő szakmai tevékenységét, a különböző szakterületek fejlődését, illetve az alkalmazott eljárások, műszerek bevezetését és elterjedését. Fontosak tartjuk továbbá a kiemelt történelmi eseményekhez (világháborúk, 1956) és személyekhez kapcsolódó egészségügyi dokumentáció gyűjtését is. Ezeket az elveket már a megelőző évek iratgyarapításainál is érvényesítettük.⁴

Az egészségügyi iratok sosem voltak igazán a történettudomány kedvelt forrásai, pedig azoknak nemcsak orvos- és egészségügy-, hanem például társadalom-, család-, mentalitás-, várostörténeti vonatkozásai is vannak; az intézménytörténet a működésre vonatkozó iratokból építkezhet, a betegkezelési könyvek, kórlapok pedig a mikrotörténeti kutatások, illetve a biográfiák hasznos forrásai lehetnek. Az elműlt néhány év valamelyest növekvő kutatási igényeit és lehetőségeit azonban az a szempont is meghatározza, hogy sajnálatos módon igen kevés egészségügyi iratanyag áll a kutatók rendelkezésére a 20. század első feléből, és a szocialista korszak anyagai is gyakorta pusztulnak el a nem megfelelő irattárolás miatt. A fenti körülmények szintén hatással voltak a koncepció elkészítésére, illetve magára az iratgyűjtésre is, ami emiatt sokszor (volt) iratmentés jellegű.⁵

Néha azonban a gyűjtési tervet pozitívan befolyásoló események is történnek, és szerencsés módon előkerülnek elveszettnek hitt iratok. 2021 márciusában számoltunk be a Telepy utcai Kórház kötetéről, amelyek értékes forrásai az I. világháború és az azt követő évek

¹ Koltai–Ogoľjuk-Berzsenyi 2021. (Belső dokumentum, amelyből tudományos publikáció előkészítése folyamatban van.)

² A BFL korábban is rendelkezett hasonló iratokkal: a VIII. fondőcsoport 1100-as fondjai ilyen típusú intézmények iratait foglalják magukban. Napjainkban a fővárosi egészségügyi intézmények iratainak gyűjtése tekintetében bizonyos – itt most nem felsorolandó – esetekben a Magyar Nemzeti Levéltár két tagintézménye, az Országos, illetve a Pest Megyei Levéltár, továbbá a Semmelweis Egyetem Levéltára az illetékes.

³ Jelen cikkben nincs mód a törvényi háttér részletekbe menő bemutatására, de két jogszabályt kiemelnénk: az 1997. évi XLVII. törvény foglalkozik az egészségügyi adatok kezelésével, amelynek 30. §-a alapján a tudományos jelentőségű egészségügyi dokumentáció átvételére ekkortól a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár volt jogosult; ez változott meg a 2017. évi CLXXX. törvénnyel, amelynek 5. §-a alapján váltak e téren újra illetékessé a közlevéltárak.

⁴ 2016–2020 között tizennégy egészségügyi iratképzőtől megközelítőleg negyven iratfolyóméter terjedelmű működési iratot, illetve egészségügyi dokumentációt vettünk át.

⁵ Iratmentés révén sikerűlt kollégáinknak például a Rókus kórház 1956-os iratait, illetve a László Kórházból a Heine–Medin-kórban szenvedők kórlapjait megmenteni.

fővárosi történelmének.⁶ Ritkán továbbá előfordul, hogy ajándékozás útján jutnak egészségügyi iratok a levéltárba: ugyancsak 2021 tavaszán került ily módon a BFL-be a Péterfy Sándor Utcai Kórház egyik műtéti naplója, ami a kórház története egyik leghíresebb időszakának, 1956 őszenek a műtéti leírásait tartalmazza.

A műtéti naplókról

A BFL gyűjteményében csak elszórtan fordulnak elő műtéti naplók. Még a betegkezelési kötetek sem számítanak gyakori forrásnak, e két típus meglete szinte kizárólag a legfrissebb iratbehozatalok eredménye – részint a fent jelzett jogszabályi korlátozások miatt. Az, hogy néhány törzskönyv, illetve betegkezelési kötet már korábban a BFL őrizetébe került – megőrizve ezáltal valamennyit a 19. század, illetve a 20. század elejének orvostörténetéből –, még a II. világháborút követő iratmentéseknek köszönhető.

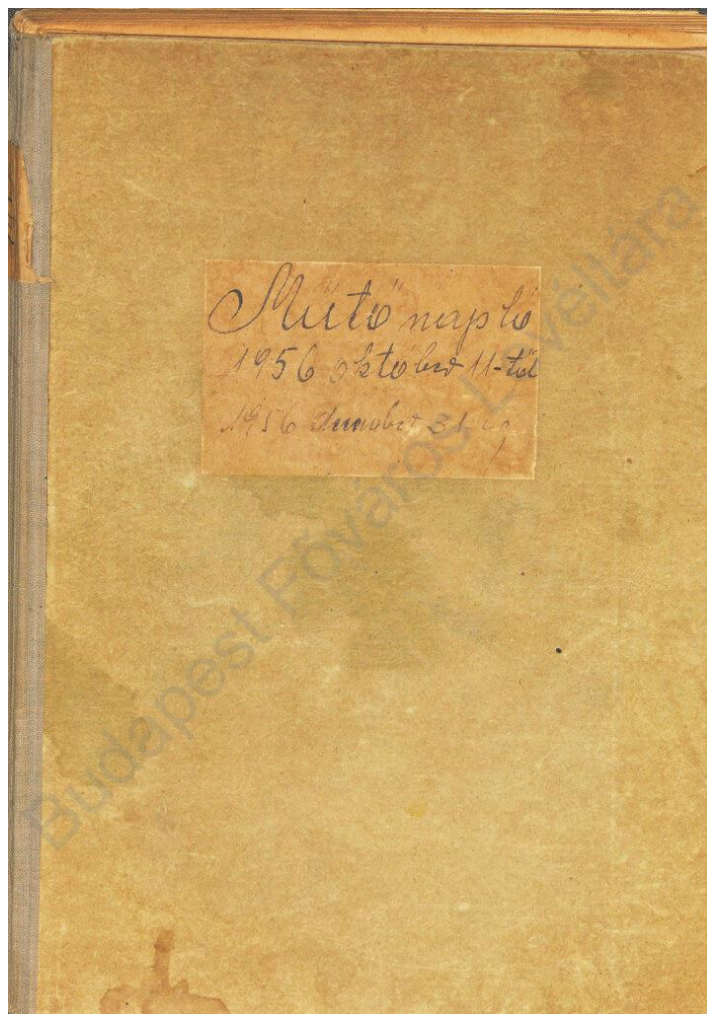
Felépítésüket tekintve a műtéti naplók nagy változatosságot mutatnak. Ugyan előre nyomtatott ívekre vezették fel bennük az adatokat, a kötetek információtartalma – hasonlóan például az anyakönyvekéhez – az orvosi technológia fejlődésével párhuzamosan, az idő múlásával egyre bővült. Míg a 20. század első felében a rövid, pár szavas összefoglalók a jellemzőek, így oldalanként akár tíz beteg műtéti leírása is olvasható, az 1950-es évekre ez átalakult részletekbe menő leírássá. Ez magában foglalja a sérülés bekövetkezésének körülményeit, a beteg ellátását, az alkalmazott gyógyszerek, eljárások felsorolását, valamint gyakran a beteg későbbi sorsára – például átszállították másik kórházba vagy elhunyt – is fény derül.

A kórházi ellátás eme részleteit megőrkítő forrás a 20. századot megelőzően egyáltalán nem maradt fenn, az 1900-as évek első feléből is ritka kincsnek számít. Mindössze néhány kórház levéltári iratanyagában található elszórtan ilyen kötetek, teljes sorozatot azonban ezekben sem alkotnak. Műtéti naplók közül elsősorban sebészetiek maradtak fenn, de néhány fogászati, nőgyógyászati, illetve fül-orr-gégészeti napló átvételére is sor került.

A műtéti naplók kötelező jelleggel tartalmazzák a kezelt beteg legfontosabb személyes adatait: nevét, születési évét, olykor lakhelyét, vallását, foglalkozását. Ezenkívül a sérülés és a műtét típusát, valamint a kezelőszemélyzet nevét adják meg. A két világháború közötti időszakban még csak eseti jelleggel részletezték az ellátás mikéntjét, annak hosszabb kifejtésére a kórlap szolgált – ebből az irattípusból viszont sajnálatos módon még a naplóknál is kevesebb maradt fenn 1945 előttről.

A Péterfy Sándor Utcai Kórház 1956. őszi műtéti naplója modernebb típust képvisel. A kórlapok természetesen továbbra is használatban maradtak, azonban a (műtéti) beavatkozásokat már a betegkezelési könyvekbe is leírták. Hasonló tehát a két forrás adattartalma, viszont ezekre az évekre is jellemző, hogy alig maradt fenn egészségügyi dokumentáció, így a legritkább esetben van szerencsénk összehasonlítani a két dokumentumtípust.

⁶ Ogojlik-Berzsenyi 2021.

1. kép. A Péterfy kórház mőtéti naplójának fedőlapja.
(BFL VIII.1158 Mőtéti napló, 1956)

1956 eseményei a Péterfy kórház mőtéti naplójában

A Péterfy kórház vonatkozásában a legkorábbi fennmaradt egészségügyi forrás a BFL-ben a szóban forgó mőtéti napló, ami az 1956. október 11-től 1956. december 29-ig tartó időszak mőtétt betegeinek adatait foglalja magában. Elsősorban a sebészeti osztályt érintő beavatkozások jelennek meg benne, de szó esik idegrendszeri, belgyógyászati problémákkal küzdők kezeléséről is. A naplóban 163 eset leírása található, amelyből 66 esik a forradalom, illetve a fegyveres harcok, vagyis az október 23-a és november 11-e közötti időszakra. A vizsgált két és fél hónapos periódus ápoltságának 40%-át tehát ebben a szűk három hétben látták el. A november 6–11. közötti naplóbejegyzések egyre hektikusabbak voltak – gyakori javítások, átírások, hiányosságok – jól mutatja a kórház túlterheltségét, a diagnózis megjelölésénél pedig szinte kivétel nélkül a harcokhoz kötődő sérülések szerepelnek. Ez a jelenség a fennmaradt dokumentációk alapján más belső kerületi kórházakra is jellemző. Ez persze érthető, hiszen közelségük miatt ezek látták el elsősorban a sérülteket.

Bár az érintett intézmények köztudottan leterheltek voltak, az elérhető források alapján csak ritkán szállították át betegeket más kórházakba. A Maglódi úti Bajcsy-Zsilinszky Kórház

1956-os betegkezelési naplója⁷ mindössze két olyan, szilánk okozta sérülést tartalmaz 1956. október 24–25-ről, ami esetleg a forradalomhoz köthető, egyébként zömmel közönséges balesetek ellátásáról esik szó. A sérültek lakcíméből is jól látszik, hogy szinte kivétel nélkül a X. és XVII. kerület betegek fordultak meg itt. Ezzel szemben a Rókus kórház kórlapjai⁸ 1956 októberéből számos harci sérülés ellátását örökítették meg. Ezekből egyébként az átszállítások rendje is kirajzolódik: nem szabad kapacitás függvényében történt a sérültek szétosztása, hanem egyes állami, elsősorban rendvédelmi szervek rendelkeztek saját egészségügyi intézménnyel, amelyek átvették alkalmazottaikat.

Ami a Péterfy kórházat illeti, a műtési naplóban szereplő esetek a kisebb repesz- vagy szilánkdarabok eltávolításától az egészen súlyos beavatkozásokig mindenféle műtétbe betekintést nyújtanak. Átlagosan napi 4-5 fő ellátását dokumentálták, valójában viszont jóval leterheltebb volt a kórház. Így eshetett meg például az, hogy egy október 26-án lövéses sérüléssel kórházba került férfibeteget a nőgyógyászati osztályon helyeztek el.⁹ A Péterfy forradalmi kórház jellegét mutatja, hogy míg október 23-ig elsősorban onkológiai, belgyógyászati jellegű műtési beavatkozások történtek, addig ezek október 24-től jelentősen visszaszorultak a sebészeti műtétek miatt. A kórház orvosainak nyilvánvalóan az október 30-i Köztársaság téri ostrom, valamint november 4-től a szovjetek elleni harc miatt akadt a legtöbb munkájuk. Október 30-án például kizárólag „vulnus sclopetarium”, azaz lövés okozta sérüléseket láttak el, összesen hetet. Ugyanígy november 4-én, majd 6-án és 7-én is hasonlóan kiemelkedő a lőtt seb miatt műtöttek száma. Többségében ezen esetekben súlyos, hasi sérülésekről van szó.

2. kép. Az MDP Budapesti Pártbizottságának székháza az 1956. október 30-i harcok után.
([Fortepan / Nagy Gyula, képszám: 39 903](#))

A naplóban, a Péterfyben kezelt betegek között neves személyek is megtalálhatók. Itt műtöttek két alkalommal is, október 30-án, majd november 1-jén Jean-Pierre Pedrazzini francia fotóriportert,¹⁰ aki a Köztársaság téren kapott számos lövést. A súlyos sérültet november 3-án hazaszállították, azonban életét nem lehetett megmenteni, november 7-én elhunyt.

⁷ BFL VIII.1154.b 42. kötet.

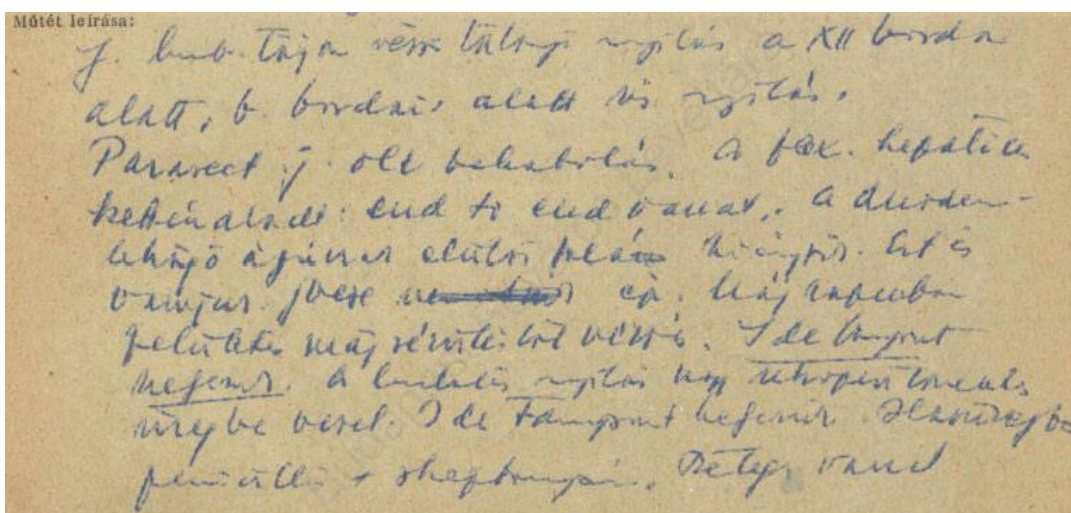
⁸ BFL VIII.1102.c 188. kisdoboz.

⁹ BFL VIII.1158 Műtési napló, 1956. 46. p.

¹⁰ Uo. 61. és 64. p.

Ugyancsak ide szállították Mező Imrét, aki szintén október 30-án sebesült meg a Köztársaság téren. Mező sérülésével kapcsolatban ismertek más források is, többek között a kórlapon szereplő mütéti leírást publikálták is már.¹¹ Ezzel majdnem azonos a mütéti naplóban szereplő leírás. Eszerint Mező Imre 16.40-kor került a mütébe, a beavatkozás pedig 17.25-kor ért véget. A mütét nemének feltüntetéséből az derül ki, hogy a kommunista politikust hasi lövés érte, elsősorban a nyombe és a vékonybele sérült meg. A beteg két oldalán is sérülést szenvedett: jobb oldalon a lumbális, azaz ágyéki tájékon keletkezett vérző nyílás, míg a bal oldalon a XII. borda, a bordaív alatti volt a másik nyílás. A mütéti napló az alapadatokat után ismerteti a beavatkozást, amit betűhíven közlünk:

„Pararect. j. old. behatolás. A flex. hepatica kettészakadt. end to end varrat. A duoden. lehágó ágának elülső fala(-n) hiányzik. Ezt is varrjuk. J vese (~~nem vérzik~~) ép. Májkapuban felületes májsérülésből vérzik. Ide tampont helyezünk. A lumbális nyílás nagy retroperitonealis üregbe vezet. Ide tampont helyezünk. Hasüregbe penicillin + streptomycin. Réteges varrat.”¹²

3. kép. Mező Imre mütétleírása, részlet. (BFL VIII.1158 Mütéti napló, 1956. 59. p.)

A beavatkozásnál éteres érzéstelenítést alkalmaztak. A hasüregbe, valamint a lumbális sebüregbe csövet vezettek. A mütétet Sziklai Andor végezte, két nőgyógyász, Palik Frigyes és Rappai István asszisztálásával. Az általánosan alkalmazott sztreptomycin mellett Mező penicillint, azaz egy másik típusú antibiotikumot is kapott, azonban ez sem tudta megakadályozni a sérülés okozta gyulladást. November 1-jén reggel végül hashártyagyulladás következtében hunyt el.

November 11-e után a Péterfy kórházban stabilizálódott a helyzet. Amilyen hirtelenséggel jelentek meg a harci sérültek a mütéti naplóban, ugyanolyan gyors váltással tértek vissza a hagyományos mütéti beavatkozások. Az év hátralévő bő másfél hónapjában még 69 esetet dokumentáltak, az utolsó bejegyzés december 29-i. A fennmaradó oldalak üresen maradtak, az új évre új naplót nyitottak – ez viszont már nem maradt fenn az utókor számára.

Jelen mütéti napló tehát a forradalom és szabadságharc alatt a kórházban szolgálatot teljesítő egészségügyi személyzetre, az alkalmazott mütéti eljárásokra, a jellemző sérülésekre

¹¹ Tulipán 2012. 132. p.

¹² BFL VIII.1158 Mütéti napló, 1956. 59. p.

és sebesülésekre, valamint a sérültek személyére vonatkozóan tartalmaz adatokat. Ezáltal jól alkalmazható nemcsak egészségügyi, hanem történeti forrásként is.

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

BFL VIII.1102.c Budapest Székesfőváros Rókus Közkórház iratai.

BFL VIII.1154.b Bajcsy-Zsilinszky Kórház iratai.

BFL VIII.1158 Péterfy Sándor Utcai Kórház iratai.

Felhasznált irodalom

Koltai–Ogoljuk-Berzsényi 2021. Koltai Gábor – Ogoljuk-Berzsényi Anett: *Koncepció a Budapest Főváros Levéltára illetékességi és gyűjtőkörébe tartozó maradandó értékű egészségügyi iratok feltárására és átvételére.* Budapest, 2021.

Ogoljuk-Berzsényi 2021. [Ogoljuk-Berzsényi Anett 2021: 110 éve nyílt meg a Telepy utcai kórház.](#)

Tulipán 2012. Tulipán Éva: *Szigorúan ellenőrzött emlékezet. A köztársaság téri ostrom 1956-ban.* Budapest, 2012.

Impresszum

Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára

A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3-5.

Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin

Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternovác Bálint, Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3-5.; 1554 Budapest, Pf. 41.

e-mail: mozaikok@bparchiv.hu

ISSN 2939-6921